

KNJIŽEVNICA

**(Govor prilikom dodele nagrade mesečnika
Odra Olgi Tokarčuk, 2008. godine)¹**

Danas, kad su u književnost stigli pisci rođeni osamdesetih godina, s nekakvom setom prisećamo se književnika i književnica koji su početkom devedesetih bili mladi i zeleni, kad je sunce sijalo svetlije. Od književnosti se očekivalo da se otrgne od starih obaveza i naprosto koristi slobodu. Reč „angažovana“, međutim, postala je invektiva. I baš tad sam upoznala Olgu. Zapazila sam njen prvi roman i pošla da je vidim kad je za njega primala nagradu Varšavske književne premijere. Pod pazuhom je nosila kutiju od cipela, a u njoj novu knjigu. Pitala sam je o čemu je, a ona je odgovorila – o duhovima. Od tog vremena, Olga se stopila u pejzaž poljske kulture, bez nje je danas teško zamisliti poljsku književnost. Gde god da se pojavi, istog časa okuplja oko sebe ljude koji počinju da diskutuju, i nikad se ne zna na koju će stranu stati. S jednakim entuzijazmom uključuje se u organizovanje seoske zabave i međunarodnog festivala pripovetke. Ne preza od upotrebe ružnih reči kao što su feminizam i politika. Potpisnica je mnogih pisama o društveno angažovanim pitanjima – od evropske integracije do diskriminacije manjine. Time stalno daje do znanja da pisac ne treba samo da piše, nego i da svakodnevno svedoči to o čemu piše. Možda je donekle staromodno tako razmišljati da kad pisac stekne autoritet u društvu, onda od njega očekujemo da uzima reč povodom pitanja koja se tiču svih nas. I slom komunizma ništa tu nije promenio. Zbog toga u Olginom stvaralaštvu vidimo ne samo literaturu, nego čak literaturu.

U prvom Olginom romanu, *U potrazi za knjigom*, grupa putnika kreće u potragu za knjigom koja će im otkriti istinu. Kad je ipak poslednji među njima pronađe, pokazaće se da on ne zna da čita. U nagrađenim *Begunima*, na metafizičko putovanje po Moskvi kreće Anuška. Ni ona neće naći konačan odgovor na svoja pitanja, pa ipak, vratiće se kući drugačija, izmenjena. U romanu *EE*, adolescentkinja Erna Elcner tvrdi da vidi duhove. Taj fenomen objašnjavaju lekari, duhovnici, spiritisti, svako na svom jeziku, ali Erna jednostavno sazreva, popravlja šesir i nastavlja po svome, ne dopušta da bude omeđena ni u jedan dostupan diskurs. *Pamtivek* je, nadalje, mali, mitski svet zajedničkih smislova i simbola, svet iz kog postoje dva izlaza: uvis, u potrazi za kosmičkim principom, ili u stranu – nevidljiva granica u šumi koju može da prekorači svako ko se usudi da prelomi svoje misaone i životne navike.

¹ Uvodni tekst objavljen u knjizi *Moment niedźwiedzia* Warszawa, Krytyka polityczna, 2012. (Prim. prev.)

Slične motive u mnogo većem broju možemo naći i u drugim njenim delima, jer počev od *U potrazi za knjigom*, pa sve do *Beguna*, taj put je neprekidno razvijanje jedne iste intuicije i njeno cizeliranje: istini, čak i kada je nedostižna, možemo se približiti samo kad smo u pokretu, kad prekoračujemo granice, dok su okorele forme, institucije, jezici – smrt. Ta teza ima religijsko-metafizički, ali i društveni karakter. To je religioznost koja ne nalazi sebi mesta ni u jednoj crkvi, a ateisti su njeni najplemenitiji predstavnici u današnjem svetu. Religioznost koja nije ušuškana ni u jednoj crkvi, i koja pokazuje i izvesnu srodnost s utopijom. Oprezna utopija fluidnog modernog doba koja nema hrabrosti da projektuje, ali je hrabra da veruje u izlišnost postojećih modela uređenja sveta. U knjizi *Vuci svoje ralo po kostima mrtvih* Olga Tokarčuk kategorički postavlja pitanje zlopačenja životinja, prava na ubijanje životinja, pravosnažnosti lovačkog sporta.

Pre nekoliko godina u varšavskom pozorištu *Teatr Rozmaitości*, na tribini pod nazivom „Razgovor o realnim utopijama“, Olga je predstavila svoju metodu stvaranja utopije, utemeljenu na neprekidnom dovođenju u pitanje svih opšteprihvaćenih aksioma, i na upitanosti kako bi izgledao svet utemeljen na drukčijim principima. Kad mislimo o stvaralaštvu Olge Tokarčuk, vredi imati u vidu te smernice, vredi se zapitati da li autorka opisuje, nudi predstavu sveta, ili ga revolucionira i preispituje? Odgovor se nalazi u obe te mogućnosti. Olga ostaje u bliskoj vezi s univerzalnim iskustvima, ali ih istovremeno rekonstruiše na drugačijim principima. Gleda isto to što gledaju i drugi, samo drugačije.

U Poljskoj, i dalje sapetoj nacionalnim klišeima, Olga pripoveda nekakav nadnacionalni svet, čiji akteri nisu nekakva kolektivna bića, nego različite individue. Istorija novooslobođenih teritorija za Olgu znači povest o kući u kojoj žive poljska i nemačka porodica, a žene jedna kraj druge prolaze pored šporeta. To nije nikakva idilična predstava, već način gledanja koji ono što je tesno isprepletено ne razdvaja makazama kategorizacije ustaljenih navika. Kad bismo umeli da gledamo na taj način, pisanje zajedničkih evropskih udžbenika istorije ne bi bilo tako teško. Pažljivo zagledana u prošlost i sadašnjost malih lokalnih zajednica, ona ume da iz njih krene u globalni svet, u kojem se pojedinci oslobođeni društvenih konteksta međusobno dodiruju na aerodromima. Svet lokalnih, bliskih veza za Olgu nije predmet nostalgичnih uzdaha za davnašnjim ustrojstvom, niti je pak svet savremene slobode jeziva provalija – ona otkriva u njima samo različite varijante našeg identiteta koji može biti lokalni, nacionalni, globalni, individualni. A onda kad nijedan grupni identitet ne postane tiranin koji potčinjava sebi čitav naš život – otvara se mesto za drugog, za raznorodno. Pažljivo čitanje Olginih knjiga je i radikalni projekat dubokog preoravanja našeg kolektivnog identiteta. Ona nikad direktno ne napada, nego delikatno demontira postojeći sistem i ukazuje ujedno na alternative.

Tako postupa sa svim tradicionalno oveštanim dimenzijama našeg identiteta – s polom, seksualnim identitetom. Junakinje njenih knjiga bez obzira na to da li su usamljene ili su pak ukorenjene u porodične veze, pre svega su ljudi, a ne marionete koje igraju nekakve polom predodređene uloge. Nisu akterke konvencionalnog varijetea ni protagonistkinje romansiranih potraga za velikom ljubavlju, njihova seksualnost se postvaruje u širokoj pa-

leti mogućnih varijanti. Olga je i virtuoz u opisivanju različitih međuljudskih odnosa nestemljivih u obrasce, nejednomenih – ljubav, seks, brak, roditeljstvo. Pa ni pol nije definitivno utamničeno, o čemu nas uverava priča monaha Pashalisa iz *Dnevne kuće, noćne kuće*, koji je želeo da bude žena, ili priča o svetoj Kumernis, koja se pretvorila u muškarca. Sumer-ska Inana u prekrasno prepisanom mitu *Ana In silazi u donji svet* memento je svima onima koji su spremni da čuju da načelni princip našeg sveta uvek ostaje androcentričan, da je jednom, u dalekoj prošlosti, svet ženama bio oduzet, ali da tako ne mora ostati.

Svoj otvoreni identitetski projekat Olga proširuje i na životinjski svet, ne usteže se da njihovu patnju stavi u isti red s ljudskom. To nije puka sentimentalnost, već autentično osećanje. Mesta za koja bi se moglo reći da su okrutna, ona ublažava saosećanjem, saučešćem. Olga nije utopijska revolucionarka koja veruje u stvaranje idealnog sveta, njena svest je gnostička svest o čovekovoju osuđenosti na patnju i, paradoksalno – to je štiti od iskušnja da bezobzirno kritikuje zatečenu stvarnost. Olga ne stavlja svet na stub srama, ali isto tako ne pripoveda umirujuće žensko-ekološke bajke. Ako je svet koji je stvorila Olga nešto bolji od onog u kojem živimo, onda to nije zbog toga što bolna mesta tog sveta prećutujemo, nego zato što taj svet preoblikujemo prema meri mislećeg čoveka, pronicljivog, osetljivog, saosećajnog – takvog čoveka kakav je i Olga.

(S poljskog prevela **Milica Markić**)